

Varför prognoser?

Av Göran Waldau

Prognosföljetongen har nu löpt i många år utan att man fördenskull kan skönja något slut på den. Man kan fråga sig om inte handlingen skulle befordras av att man äntligen införde hjälten. De många medförfattarna har undvikit detta i det längsta, om i oviss-het om hur han skall se ut eller i en vag känsla av att läsarna skulle miss-tycka hans utseende är svårt att säga.

Jag tror emellertid att det är dags att ta upp en diskussion på den punk-ten nu. Vi har antagligen under de gångna åren skapat oss en mängd fel-aktiga föreställningar om vad som kan uppnås med prognoser just därför att vi aldrig gjort några ansträngningar att konkretisera våra syften. Många illusioner kommer säkert att krossas när prognosverksamheten fått klartec-ken någon gång i framtiden.

Dessutom är det risk för att vi då får tillbringa en avsevärd tid med problemlösningar om vi inte nu tar upp diskussionen om prognosernas inne-håll. Och vi har förlorat så mycket tid redan att ytterligare tidsförlust bör undvikas med alla medel.

Det verkar emellertid som om proble-met höll på att mogna fram. Vissa SACO-organisationer har ju uppenbar-ligen börjat känna ett behov av att

orientera om framtidsutsikterna inom sina respektive yrkesområden och då kommer de också i kontakt med hela det frågekomplex, som hänger samman med möjligheterna att utforma prog-noser på ett meningsfullt sätt.

Men det är viktigt att man griper tillfället att föra ut organisationernas erfarenheter till en allmän diskussion. Mot den bakgrunden skall jag här för-söka ta upp och diskussionsvis utföra vissa synpunkter, som kommit fram

Uppfattningarna om prognosverk-samhetens möjligheter går i sär. Jur. kand. Göran Waldau, som är sekreterare i Industriens utredningsinstitut, tror för sin del att den akademiska arbetsmarknaden kommer att utvid-gas i en omfattning som inte ens den mest visionäre prognostiker kan för-utse.

vid en undersökning av juristernas arbetsmarknad.

Juristerna är av gammalt bekanta med att deras arbetsmarknad rör sig mellan överflöd och underskott på arbetskraft. Men under de senaste åren har stockningskriserna blivit ett problem. Juristförbundet beslöt därför i slutet av 1953 att låta utreda möjligheterna att göra prognoser över arbetsmarknaden på längre sikt. Utredningen uppdrogs åt aktuarie Arne Näverfelt och undertecknad.

Denna prognosutredning hade ett synbarligen mycket gynnsamt utgångsläge i all den arbetsmarknadsstatistik, som juristutbildningskommittén samlat ihop. För statlig och kommunal tjänst fanns sålunda grundliga undersökningar av antalet personer med högre utbildning och deras fördelning på utbildningsbanor, åldersklasser och lönegrader. Vidare hade juristutbildningskommittén låtit göra en uppskattning av antalet jurister i enskild tjänst.

Det föreföll därför som om det fanns goda möjligheter att ingående diskutera ersättningsbehovet och att också ta upp den efterfrågan, som kunde uppkomma därutöver. Prognosutredningen gick därför till verket med ganska stor optimism.

Relativt snart visade det sig emellertid att juristutbildningskommitténs statistik inte var uttömmande. Om man utgick från antalet personer, som under en längre period avlagt jur. kand.-examen och med ledning av dödlighets- och livslängdstabeller beräknade antalet kvarlevande bland dessa kom man till en siffra, som låg drygt tjugo pro-

cent över juristutbildningskommitténs. Under sådana omständigheter var det uppenbarligen meningslöst att med ledning av kommitténs statistik försöka beräkna det behov, som kan uppkomma utöver ersättningsbehovet och inte heller detta kunde behandlas annat än för delområden.

Även den inblick prognosutredningen i övrigt fick i juristernas arbetsmarknadsförhållanden bidrog till att öka dess betänkligheter inför möjligheterna att åstadkomma en prognos enbart för juristerna. Antag sålunda att man skulle ha fått en fullständig kartläggning av juristernas nuvarande arbetsmarknad med alla uppgifter om ålder, tjänsteställning etc. Och antag vidare att man skulle ha fått samma överblick för angränsande, samhällsvetenskapliga examina. Skulle det ändå varit möjligt att göra en prognos för juristerna?

För det första är det visserligen klart att vi ifråga om flertalet befattningar, som nu innehas av jurister, kan utgå ifrån att de också i fortsättningen skall besättas med jurister. Men för påfallande många tjänster är successionen mycket osäker och antalet sådana tjänster är tillräckligt stort för att det skall inverka på prognosen.

En andra komplikation utgörs av personer med kansliexamen. Juristutbildningskommittén anger deras antal till bortåt 400 i statlig och kommunal tjänst. Detta är närmare tio procent av antalet jurister inom dessa områden. Det är alldeles uppenbart att en del av dessa kommer att ersättas med jurister. Men hur stort är detta ersättningsbehov? Hur stark blir konkurrensen med andra samhällsvetenskapliga

examina? Och när svårigheterna att beräkna ersättningsbehovet inom dessa utpräglat juridiska områden är så stora, vilka är då möjligheterna att komma till användbara slutsatser ifråga om efterfrågan därutöver?

Detta sätt att nalkas problemet är antagligen dömt att misslyckas. Det kan i bästa fall ge en minimikalkyl men en sådan är inte utan sina risker. Det är lätt hänt att man fixerar sina antaganden vid den och då blir resultatet en överdriven och i längden farlig pessimism inför framtidsutsikterna. Detta problem blir särskilt aktuellt nu när vi står inför successivt växande studentkullar.

De årgångar ur vilka studenterna rekryteras kommer under den närmaste tioårsperioden att stiga från ca 85.000 till inemot 130.000. Redan av det skälet kan vi vänta oss fler studenter. Men därtill kommer att andelen studenter inom åldersgruppen visar en stadig ökning genom åren. Om man kan anta att denna tendens fortsätter som hittills blir resultatet en kontinuerlig, kraftig stegring av studentantalet, så att vi i mitten av sextioalet kommer att få mellan 13.000 och 17.000 studenter på ett år.

De årliga nyinskrivningarna vid universitet och högskolor tycks under de senaste åren ha utgjort omkring två tredjedelar av antalet nybakade studenter. Om så blir fallet också i fortsättningen kommer inskrivningssiffrorna att stiga explosionsartat fram till 1964 då rekryteringsunderlaget kulminerar. Med denna stegring kommer frågan om prognoserna i ett helt nytt

läge, där det i främsta rummet gäller att komma ifrån den negativa syftning, som de nu faktiskt har. Organisationerna ser ju kanske främst prognoserna som ett medel i sin avrådningspropaganda.

I den situation vi kommer att ställas inför blir en sådan syn på prognoserna inte bara ofruktbar utan den kommer att bidra till att misskreditera dem. I verkligheten kan det ju nämligen knappast bli fråga om att avråda majoriteten av dem som kommer till universitetet och högskolorna från högre studier i allmänhet. Man kan säkert utgå ifrån att de flesta är befästa i sin avsikt att kröna utbildningen med en akademisk examen och därför inte låter sig påverkas av en avrådningspropaganda, som målar allt i svart.

Det är för övrigt mycket som talar för att en sådan inställning är berättigad. Vår stigande levnadsstandard och samhällets strukturomskiftning på längre sikt gör det sannolikt möjligt för oss att uppsluka alla akademiker vi överhuvudtaget kan utbilda. Utvecklingen under de gångna decennierna är ett uttryck för den tendensen.

Ett exempel från juristernas arbetsmarknad kan vara belysande. Under perioden 1910—15 utexaminerades i medeltal 79 juris kandidater om året. Sedan dess har utexamineringen ökat kontinuerligt under de år som gått så att den nu ligger avsevärt över 200. Men det skulle sannolikt ansetts blåögt om man 1915 vågat hävda att vi inom fyrtio år skulle kunna avsätta 200 juris kandidater om året, lika blåögt som det kan te sig att man 1980 skulle kunna avsätta ytterligare 200.

Men det blir resultatet om utvecklingen fortsätter som hittills.

Det är klart att man inte får förfal-
la till någon tro på en så enkel auto-
matik att man bara skriver fram exa-
menskurvorna. Många faktorer inträ-
der ju och bidrar till att komplicera
bedömningen av tendenserna.

Men exemplet är en varning för de
felslut, som kan följa av ett alltför kort
perspektiv på framtidsutsikterna. Ett
sådant är för närvarande ganska ut-
brett och det gäller att frigöra sig från
det. Stockningskriserna är visserligen
ett oting, som det gäller att komma till
rätta med, men de har antagligen re-
lativt liten betydelse för arbetsmark-
nadssituationen på längre sikt. Och det
är ju i alla fall den aspekten prognos-
en skall tillgodose.

Hur skall man då tänka sig att prog-
noserna skall utformas och på vilket
sätt skall man kunna använda dem?
Det är tydligt att en mycket stor del
av våra blivande akademiker kommer
att bekläda befattningar som inte finns
idag och som antagligen inte heller
kan förutses ens av den mest visionäre
prognostiker.

En prognos i vedertagen mening med
detaljerat angivande för olika delom-
råden av arbetsmarknadens kapacitet
är uppenbart utesluten under sådana
omständigheter. Vad man kan uppnå
är en prognos som inom vida margina-
ler och för större grupper av yrken
anger de rådande tendenserna.

Det gäller t. ex. att förhindra att de
stora årskullarnas studenter under in-
tryck av sin skoltids lärarbrist i allt-
för stor utsträckning låter utbilda sig

just till lärare. I och med att de går
ut ur skolan kommer ju nämligen lä-
rarbehovet att kulminera även om det
också sedan kan vara stort. Vad dessa
årskullar kommer att behöva under sin
levnad är läkare, tekniker, jurister etc.
och det behovet kan man planera för
och tillfredsställa. Och även om sam-
hället skulle kunna uppsluka ett obe-
gränsat antal lärarutbildade så måste
det likväl finnas en gräns efter vilken
värdet av ytterligare en lärare ur bå-
de individens och samhällets synpunkt
är mindre än värdet av en läkare, tek-
niker eller jurist.

Det är för avvägningar av den ty-
pen, som vi kommer att behöva prog-
noserna. Men för att undvika alla miss-
förstånd vill jag starkt understryka att
detta inte alls förutsätter någon diri-
gering av arbetskraften, vilket uppen-
barligen var fallet med studentsociala
utredningens förslag. Man kan säkert
komma ganska långt med prognoserna
på den här vägen och få konkreta re-
sultat av dem utan att inverka på folks
möjligheter att välja arbete efter lust
och förmåga.

Så mycket är emellertid klart att de
enskilda fackorganisationerna inte en-
samma kan sköta en prognosverksam-
het efter dessa linjer. Dels medför an-
tagligen i vissa lägen en positiv rådgiv-
ning fackliga svårigheter, dels och
framför allt saknar organisationerna
den nödvändiga överblicken över hela
arbetsmarknaden. Att göra prognoser
för den högskoleutbildade arbetskraf-
ten är således en uppgift som staten
måste påta sig i samarbete med arbets-
marknadens parter.